

УДК [94:[061.2:001]](477.83-25)"1873/2023"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2023.04.827>

**СТАНОВЛЕННЯ НТШ
ЯК ЗАКОНОМІРНИЙ
КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ
ПРОЦЕС НАЦІЇ
(З НАГОДИ
150-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ)**

Степан ПАВЛЮК

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0975-8099>

доктор історичних наук, професор,
академік НАН України, директор,

Інститут народознавства НАН України,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: ina@mail.lviv.ua

11 грудня (за старим стилем) 1873 р. відомий громадський діяч, письменник Олександр Кониський, разом з однопідприємцями проф. Дмитром Пильчиковим, Миколою Жученком у Львові заклали організаційні основи Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка (НТШ). Організаційно і структурно Товариство було укладене за зразком західноєвропейських наукових інституцій; закріплювався академічний статус видатних вітчизняних вчених і значного числа зарубіжних світил. *Мета* статті — розкрити історичну значимість НТШ у частині поживлення суспільної активності впродовж своїх 150-ти років.

Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка (*об'єкт дослідження*), всебічно вивчаючи історію українського народу, спростовувало, протистояло напливу московського імперського фальшивого нарративу, що спотворював історичну цілісність України.

У тексті заакцентовано на українській національній ідеї як засадничій позиції державної ідеології (*предмет дослідження*), яка полягає в конструюванні найвищої цінності українського суспільства — людини-українця, яка впродовж тисячоліття, утверджуючи власний етнічний простір, витворила в ньому культурно-історичну унікальність як вагомую частку світової цивілізації.

Методологія розвідки ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться щодо праць історико-етнологічного спрямування.

Ключові слова: Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка, 150-літній ювілей, культура, традиційність, історія, утвердження, історичний процес.

Stepan PAVLYUK

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0975-8099>

Doctor of historical sciences, professor,
Academician of the National Academy of Sciences
of Ukraine, director,

Institute of Ethnology of the National Academy
of Sciences of Ukraine,

Prospekt Svobody, 15, 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: ina@mail.lviv.ua

**THE ESTABLISHMENT OF NTSH
AS A REGULAR CULTURAL AND HISTORICAL
PROCESS OF THE NATION
(ON THE OCCASION
OF THE 150TH ANNIVERSARY)**

Formulation of the problem. December 11, 1873 the well-known public figure, writer Oleksandr Konyskyi, together with professors Dmytro Pylchikov and Mykola Zhuchenko, laid the organizational foundations of the Taras Shevchenko Scientific Society (NTSh) in Lviv. Organizationally and structurally, the Society was formed after Western European scientific institutions; the academic status of outstanding domestic scientists and a significant number of foreign luminaries was secured.

The purpose of the article is to reveal the historical significance of the National Technical University in terms of revitalizing social activity over its 150-year history.

Taras Shevchenko Scientific Society (object of research), comprehensively studying the history of the Ukrainian people, refuted and resisted the influx of the Moscow imperial false narrative that distorted the historical integrity of Ukraine. The text emphasizes the Ukrainian national idea as the basic position of the state ideology (the subject of the study), which consists in the construction of the highest value of Ukrainian society - the Ukrainian person, who over the course of a millennium, asserting its own ethnic space, created cultural and historical uniqueness in it as a significant part of the world civilization

Conclusions. Nowadays, the Taras Shevchenko Scientific Society has resumed its creative life, as an illustration of the historical endurance of the national intellectual and civil feat for the development of the State. About the 150-year anniversary of the Taras Shevchenko Scientific Society, it can be said that it was the light of science and knowledge for the nation!

The methodology of the research is based on general scientific methodological principles and the main requirements for works of historical and ethnological direction.

Keywords: Taras Shevchenko Scientific Society, 150-year anniversary, culture, tradition, history, establishment, historical process.

Вступ. Однією з рис підкореної нації є тотальне обмеження в усіх сферах суспільного розвитку, насамперед в гуманітарній науково-освітній, культурно-духовній. На підневільну українську націю не поширювалися у повній мірі запроваджувані для імперської нації культурно-освітні інститути, програми тощо. Збереження етноідентичності покладалося виключно на споконвіку виплекані народно-традиційний, культурний уклади буття, а також прояви і появу етноцентричних осередків місцевих активістів, подвижників народних культурних набутків повсякденного способу життя. Самоусвідомлення гуртової, колективної єдності стало фундаментальною основою з метою самозбереження і самозахисту. Цей чинник загальноєтнічної єдності генералізувався в умовах колоніального стану, в якому українці перебували багато століть.

Енергетичним джерелом самозбереження українців впродовж тривалого багатолітнього історичного процесу була киеворуська етнокультурна платформа. Набута в той період філософія етнобуття відчутно забезпечувалася силою творення культурно-духовного світу. Український етнос навіть у підневільному стані акумулював енергію не тільки на самозбереження, але й енергію на саморозвиток, не поступаючись темпами соціокультурного, свідомісного поступу тодішнім європейським народам. Українцям майже одночасно з європейцями вдавалось досягнути цивілізаційні епохи, опановуючи суспільно-історичні тенденції, творячи свій історико-культурний колорит. Вроджена пасіонарність проявлялась у загрозливій для існування історично-несприятливій стихії. Пасіонарна амплітуда від піднесення, мобілізації духу — до стану історичного виживання. Така пасіонарна колиска супроводжувала український народ впродовж його існування. І кожного разу в нижчій точці амплітуди закумуляовані національні ресурси оживали, реалізуючи себе на новий висхідний шлях ідеологічного проєкту на суспільне самоутвердження.

У Європі панували ідеї Відродження, не тільки як процес відновлення античних філософсько-етичних традицій у нових історичних реаліях Середньовіччя, але і їхня модифікація, викликана епохою Реформації. Ця епоха Реформації сформувала ґрунт для реалізації просвітницьких завдань, головною тактичною та ідеологічною суспільно-культурною місією

став неухильний розвиток наукових знань, насамперед історичних.

Мета нашої статті — розкрити історичну значимість Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка у частині поживавлення суспільної активності впродовж своїх 150-ти років.

Методологія розвідки ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться щодо праць історико-етнологічного спрямування.

Основна частина. Українська дійсність уже у XVII столітті засвідчила присутність у суспільному житті просвітницьку активність сформульованими літописними зводами історичної пам'яті, фіксуючи інформацію про тогочасні події, вдаючись до історичної ретроспективи з різних доступних писемних і усних джерел.

Спорадичні освітньо-культурні осередки, переважно з осіб духовного сану, все більше тяжіли до їх скоперування і створення відповідної постійної установи з відповідною освітянською практикою та творчими дослідницькими темами.

Початок XVII ст. в Україні позначився вершинною подією, яка знаменувала собою виявлений початок Просвітницької доби — сформуванням Києво-Могилянської Академії як освітньо-наукової інституції, у якій набуті знання укладались у наукову систему. Одночасно творилась просвітницька ідеологія, суть якої полягала у напрацюванні суспільно-політичної перспективної практики на розбудову справедливого суспільства з гуманним укладом життя, що впливало з природної рівності людей. Вважалось, що успішність такого процесу залежить від розвитку історичної науки.

Києво-Могилянська академія, як в певному сенсі предтеча академічної унікальності, націоцентричної ідеології Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Впродовж XVII—XVIII століть український простір наповнювався інтелектуальною думкою численного гурту професорів, випускників академії, що породило стихію творення локальних освітньо-культурних товариств на етнічній території. Очевидно, що освітницький настрій в Україні у цю епоху посилювався появою таких постатей, вихованців академії, як Іван Мазепа, Григорій Сковорода, Пилип Орлик, Степан Яворський, Феофан Прокопович, Артем Ведель та багато інших.

Освітнясько-пробудницьку хвилю перейняло нове покоління у ХІХ столітті. Просвітницькі ідеї сутності особи, як природної цінності, а отже соціальної рівності і суспільної справедливості, у ХІХ столітті розширюються уже на національну складову і пошуку генетичної основи та історичної єдності етнічної спільноти, яка з правіку господарсько освоїла охоплені нею землі. Національний мотив інтелігенції ХІХ ст. усе більше проникає у сферу інтелектуальних зацікавлень. Кирило-Мефодіївське Братство у Києві, Харківське коло дослідників, «Руська Трійця» у Львові та ін. поза літературно-культурними завданнями акцентується увага на національно-політичній суті через сферу мови.

Національна інтелігенція, чи на московю уярмленій території, чи на австро-угорській, усвідомлює орієнтації на розвиток наукових знань як важливої практики у сфері етноідентифікації. Адже ще наприкінці ХVІІІ ст. окремі гуртки на Харківщині та Полтавщині (гурток Палціна та гурток Пассека) аналізують місію науки і філософії у суспільному процесі.

Стає очевидним, що українська нація постійно зберігала активним тонус життя, не поступаючись європейським у засвоєнні нових націєтворчих тенденцій, перебуваючи у політично підкореному стані. Тому, можемо підкреслити закономірно, як історичний процес, виникає у другій половині ХІХ ст., і саме у Львові, Наукове Товариство з іменем Національного Пророка — Тараса Шевченка.

Центрально-українська інтелігенція, мобілізована Олександром Кониським, погодилася на історично величну ідею, щоб у Львові, у Галичині з більш ліберальними умовами національного життя, де був притаманний дух європейськості, заснувати літературно-культурологічне товариство, яке згодом трансформується у наукове і домінуватиме саме наукова складова. Цією націєтворчою подією підкреслювалася незмінною споконвічна єдність української нації.

Видатний громадський діяч, письменник Олександр Кониський, разом з однопумцями проф. Дмитром Пильчиковим, Миколою Жученком заклали організаційні основи Товариства 11 грудня (за старим стилем) 1873 р. у Львові. Щоправда, запрошення бути членом Товариства Михайло Драгоманов не прийняв, хоча палко підтримував думку про згурту-

вання інтелектуальних сил. Були розбіжності з приводу стилю і змісту поданих матеріалів, яким начебто бракувало європейськості. Поради доречні, однак була відсутність у розумінні реального стану академічності у запрошених авторів. Навіть Іван Франко поставився з недовірою до наукового стилю перших ентешівських публікацій [3, с. 12].

Зрозуміло, що новостворена громадська інституція не одразу привернула увагу чимале інтелектуальне середовище Галичини та й України в цілому. Потрібен був час, яскраві результати й помітні у суспільстві постаті. Олександрові Барвінському, як голові Товариства з 1893 року, вдалось мобілізувати наукову працю, створивши в 1894 році при Львівському університеті кафедру української історії і запросивши її викладачем Михайла Грушевського, яку ж і очолив та одночасно наділили професора і посадою Директора Історико-Філософської Секції. А до цього у 1892 році, старанням Олександра Барвінського і Олександра Кониського, була реалізована думка про реорганізацію Товариства у загальноукраїнську наукову організацію. Передбачування Драгоманова — «Нам кажуть, що з Товариства того мусить вирости українська академія наук» — зреалізувалось [3, с. 12]. Організаційно і структурно НТШ було укладено за зразком західноєвропейських наукових інституцій і утворилось три секції: Історично-філософська, Філологічна і Математично-природописно-лікарська, а також була проведена зміна в статуті у частині членства на дійсних і звичайних, що закріплювало академічний статус видатних вітчизняних вчених і значного числа зарубіжних світил. Цікава і зворушлива деталь, коли відомий німецький фізик-теоретик Макс Планк з нагоди дійсного членства в НТШ щиро відгукується за надану шану: «Я розумію це обрання як особливу відзнаку і ... з гордістю буду почувати себе надалі членом цієї глобальної організації... Ви ж знаєте, що у нас в Німеччині саме українська культура викликає пошвавлене зацікавлення, а Ваші політичні змагання користуються постійною симпатією...» [2, с. 13]. Товариство НТШ за своїм розмахом інтелектуальних наробків і залученням до дослідницької праці науково-професійних сил виявилось золотою добою в сенсі пізнання національної історії та культури. Дивовижна змобілізованість, творча відчайдушність, науково-дослідницька відповідальність, вишу-

кана стилістика, логічність письма, одержимість у масштабності охоплених тематик стали характерними рисами національного інтелектуального подвижництва. В унісон працювали велети українського духу: Іван Франко, Володимир Гнатюк та інші під інтелегентним головуванням Михайла Грушевського та з благословення унікальної духовної Постаті — Митрополита Андрея Шептицького. Виявився неймовірно щедрий ужинок, без якого важко збагнути сучасний стан української гуманітаристики. Адже були охоплені буквально всі наукові напрямки із застосуванням тодішньої європейської наукової тактики і методики, базуючись на національній методології.

Вражає інтенсивна контактність із зарубіжними науковими центрами і виданнями, одночасно залучаючи наукові праці в український науковий репертуар.

Сьогодні кожна ентешівська праця оцінюється як дбайливе джерело, а від такої кількості аж вулканить виваженою інформацією, правдивими висновками. Важко досягнути, що громадське об'єднання інтелектуалів насправді за короткий період часу створило чудо — декілька сотень наукових видань: «Записки НТШ» — біля двохсот, «Джерела до історії України-Руси» — 22 томи, «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури» — 8 томів, «Етнографічний збірник» — 40 томів, «Матеріали до українсько-руської етнології» — 22 томи, «Хроніка НТШ», збірники секцій, часописи — «Діло», «Зоря», «Літературно-науковий вісник» і багато-багато інших друкованих праць. Зокрема неперевершена, епохальна 8-томна «Історія України-Руси» Михайла Грушевського, 5-томна «Гуцульщина» Володимира Шухевича, серія праць Івана Франка, Володимира Гнатюка, Володимира Кубійовича, Олександра Барвінського, Федора Вовка, Філарета Колесси та б. ін. А колективні праці ентешівців «Українська Загальна Енциклопедія», «Велика історія України», «Історія Українського Війська» підкреслюють високий академічний стиль, одержимість охопити якомога більше наукових жанрів від періодики до енциклопедії. Так, науковий доробок ентешівців становив майже 1200 томів монографій, збірників, часописів!

Академічний стиль наукових праць авторської аудиторії стояв на рівні європейського, про що свідчить небувалий книгообмін з європейськими освітніми і

науковими центрами. Доступна інформація стверджує, що НТШ кореспондувалось науковою продукцією з 28 країнами світу, в яких здійснювався обмін з 244 установами — тільки у США з 22-ма.

Безумовним квінтесентним титанічної праці одержимих наукової праці ентешівців стали безкомпромісні висновки, зокрема про своєрідність, окремішність, материнськість української мови українського народу. Були похоронені вульгарні імперські, надумані твердження про її якусь всього-навсього діалектність. Наполегливо розпрацьовалась тактика впровадження сталих правописних норм, утвердження української мови не тільки у сфері гуманітаристики, але й у сфері природничих точних наук, а особливо зосереджувалось на укладанні термінології, наукової мови.

Протидію імперському, московському спаплюженню справжньої української історії організували історики, очолені Михайлом Грушевським. Численними працями аргументовано довели світові про свій український шлях історичного поступу, який сягає історичної глибини часів Київської Русі. У стані бездержавності мобілізувався гуртовий феномен на етнічне самозбереження.

Науковими дослідженнями підкреслювався ще один народний феномен — українська вишукана традиційність в усіх сферах буття — від сімейної і календарної обрядовості — до виробничо-господарської, як серцевинний стрижень незламності, підтвердження націокультурної гідності. А Митрополит Андрей постійно наполягав на універсальності наук: «О культурі же народу свідчить у переважуючій мірі його наука» [1, с. 259]. Словесний фольклорний пласт уважно зафіксували фольклористи разом з Володимиром Гнатюком.

Уся сукупність наукових висновків стверджувала про одвічну етнічну соборність українських земель і одночасно в час агонії сталінського режиму на Східній Україні НТШ була єдиною академічною установою, що протидіяла культурному та політичному етноциду українців.

Митрополит Андрей Шептицький усією своєю духовною величчю підтримував, допомагав, сприяв ентешівцям наукою окрилити весь народ, зміцнити його віковічне прагнення Соборності, усвідомлюючи, що «Наука і знання — це по християнській обичайності, найбільша сила народів, це наймогут-

ніша підпора культури, поступу та національної самостійності» [1, с. 259].

Ентешівці відстоювали і утверджували думку, що Національна Ідея, як сутнісний стрижень ідеологічної системи, за своїм історико-суспільним змістом повинна цілковито розкрити квінтесенцію цивілізаційного і духовно-культурного феномена українськості, його творця-українця і український народ. За цим підходом національна ідея концентрує увагу на центральній позиції державної ідеології, яка полягає в конструюванні найвищої цінності українського суспільства — людини-українця, яка впродовж тисячоліття, безперервно створюючи свій етнічний простір, витворила в ньому культурно-історичну унікальність, як вагому частку світової цивілізації.

Висновки. Українцям, як і багатьом іншим народам у світі, довелося творити націю у бездержавному стані, могутніми засобами культури, мови, традицій упродовж багатьох століть і змагатися за свою політичну свободу і політично організоване життя у формі самостійної держави.

І в сьогоднішню добу української незалежності Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка відновило

своє творче життя, як ілюстрація історичної тягlosti національного інтелектуального і громадянського подвигу для розбудови Держави. Про 150-літній ювілей Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка можна ствердити, що це було для нації світло науки і знання!

1. Гайова О., Перун М. *На скелі віри. Митрополит Андрей Шептицький*. Львів, 2019. 568 с.
2. Головач Юрій, Гончар Юліан, Красницька Мар'яна. Фізика і фізики в НТШ у Львові. *Журнал фізичних досліджень*. Т. 22. № 4. 2018. 13 с.
3. Сапеляк Оксана. *Етнографічні студії у Науковому Товаристві ім. Шевченка (1898—1939 рр.)*. Львів, 2009. 198 с.

REFERENCES

1. Hayova O., Perun M. (2019). *On the rock of faith. Metropolitan Andrey Sheptytskyi*. Lviv [in Ukrainian].
2. Yuriy Holovach, Yulian Gonchar, Mariana Krasnytska. (2018). Physics and physicists at National Technical University in Lviv. *Journal of physical research*, 4 (Vol. 22, p. 13) [in Ukrainian].
3. Sapelyak Oksana. (2009). *Ethnographic studies at the Shevchenko Scientific Society (1898—1939)*. Lviv [in Ukrainian].